

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het wetenschappelijk forum: meer dan recensies alleen

Braat, H.

Citation

Braat, H. (1984). Het wetenschappelijk forum: meer dan recensies alleen. *Acta Politica*, 19: 1984(2), 265-270.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452467>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452467>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

bovengenoemde negen punten heeft alle kansen tegen om zich een actief forum te verwerven. Men zal er niet gauw een weddenschap op afsluiten dat binnen korte tijd actieve foruminteracties ontstaan onder al degenen die in Nederland politieke verschijnselen bestuderen en daarover publiceren. Toch zijn er enkele positieve ontwikkelingen en signalen. De conflicten lijken enigszins te betijen. Het aantal politicologen neemt toe, dus de kleinschaligheid zou kunnen verminderen. Er is inmiddels een derde generatie politicologische docenten, vooral aan nieuwe en niet door het verleden besmette instellingen (Rotterdam, Enschede). De forumgedachte krijgt vaker aandacht en wellicht meer steun.⁶ De erfenis van Brecht kan verrijkt worden met de notie van 'intersubjectieve overdracht'. Het recenseren in *Acta Politica* lijkt meer onbevangen te geschieden en discussies of polemieken worden niet zoals vroeger geschuwd. In de politicologische werkplaats lijkt, kortom, niet alleen meer bedrijvigheid te ontstaan, maar ook een meer kritische aandacht en gedachtenwisseling ten aanzien van elkaars werkstukken. Daar kan forumwerking uit voortkomen. Maar veel staat nog te doen.

Noten

1. Zie verder vooral A.D. de Groot, *Academie en Forum*, Amsterdam-Meppel 1982, waarin ook eerdere beschouwingen over dit onderwerp zijn opgenomen.

2. Zie verder M.P.C.M. van Schendelen, *In de politicologische werkplaats*, Amsterdam 1981; *supplement*, Rotterdam 1983.

3. Voor onderzoeksverslag zie noot 2, blz. 21-42. Eerder verschenen in *Intermediair*, 23.06.1978 en 30.06.1978. Aldaar worden ten slotte ook aanbevelingen gedaan tot verbetering.

4. C. Bay, *Politics and Pseudopolitics*, *American Political Science Review*, 1965, blz. 39-51.

5. A. Brecht, *Political theory; foundations of twentieth-century political thought*, Princeton 1959.

6. Op 23 oktober 1981 werd door het bestuur van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek per brief meegedeeld dat 'het bestuur . . . het besluit genomen heeft om meer dan tot nu toe te gaan optreden als forum van wetenschapsbeoefening'. Aangekondigd wordt dat '3 à 4 keer per jaar een bijeenkomst georganiseerd zal worden waarop een recent verschenen politicologische publikatie ter discussie wordt gesteld'. Afgezien van de voorbarigheid om zulk een bijeenkomst reeds op voorhand een forum te noemen en van de opvallend professorale optuiging van de eerste bijeenkomst, mag dit initiatief zeer verwelkomd worden.

Het wetenschappelijk forum: meer dan recensies alleen

H. Braat

Inleiding

'Het gehele recenserende forum lijkt uit niet veel meer te bestaan dan een weinig beargumenteerde monoloog van een enkele, politicologisch vaak weinig ervaren recensent.'¹ Deze sombere uitspraak doet M.P.C.M. van Schendelen in een artikel uit 1978 in *Intermediair*. In dat later ook in een verzameling opgenomen artikel 'Politieke wetenschap in bedrijf: Op zoek naar het recenserende forum' doet de auteur verslag van zijn onderzoek naar het feitelijk functioneren van het wetenschappelijk forum in de Nederlandse politicologie. Daartoe werd een inhoudsanalyse uitgevoerd op alle 113 recensies over Nederlandse politicologische publikaties die verschenen in *Acta Politica* vanaf het verschijningsjaar 1965 tot en met 1975.

Mijn notitie is bedoeld als waarschuwing tegen het generaliseren van uitspraken over alleen recensies tot uitspraken over het hele politicologische forum. Van Schendelen heeft deze fout wel gemaakt. Ik zal trachten aan te tonen dat Van Schendelen een te beperkt forumbegrip hanteert en, bovendien, dat het recenserende forum niet eens de belangrijkste arena van het wetenschappelijk forum is.

De volgende weg wordt door mij bewandeld. Eerst bespreek ik Van Schendelaars opvattingen over het forum, welke vervolgens aan mijn kritiek onderworpen worden. Deze kritiek vloeit voort uit mijn definitie van het forum, die ook gepresenteerd wordt. Ter afsluiting geef ik suggesties hoe het politicologische forum in Nederland beter beschreven en geanalyseerd kan worden. Hoewel deze notitie als onderwerp het politicologische forum in Nederland heeft, zijn mijn opmerkingen te generaliseren naar het hele wetenschappelijke forum in zowel de sociale als natuurwetenschappen.

Het forum

In 'Politieke wetenschap in bedrijf' zegt Van Schendelen over het forum:

'Het zoekproces naar waarheid mag niet overgelaten worden aan één enkele onderzoeker. Anderen dienen zijn conclusies te controleren op hun aanvaardbaarheid, weerlegbaarheid en hun algemenere geldigheid. Waarheid is wat door terzake deskundigen na een proces van discussie en overtuiging conform de wetenschappelijke cultuur, wordt erkend als aanvaardbaar, onweerlegbaar en geldig. Het wetenschapsproces is in hoge mate een sociaal proces'.²

Onder een forum verstaat de onderzoeker 'de groep van terzake deskundigen'. Het forumproces is 'een proces van discussie en overtuiging conform de wetenschappelijke cultuur' bedoeld om het waarheidsgehalte van wetenschappelijke uitspraken vast te stellen.

Deze opvattingen vloeien voort uit het empirisch wetenschapsbegrip van de auteur. Wetenschap is het zoeken naar waarheid. Een objectieve toetssteen voor waarheid is de mens niet gegeven. De haalbare toetssteen is het criterium van intersubjectiviteit. Via het forum wordt bepaald of een uitspraak een intersubjectieve waarheid bevat.

Ik wil het hier niet hebben over de normen waaraan volgens Van Schendelen een goed functionerend forum zou moeten voldoen. Interessanter is dat hij zich bij het feitelijk forumonderzoek beperkt tot het recenserende forum. Deze keuze wordt verdedigd doordat de onderzoeker erkent dat de conclusies niet zonder meer veralgemeniseerd kunnen worden voor het totale forumproces. Dat hij zelf echter niet zwaar aan deze beperkingen tilt, blijkt even later als opgemerkt wordt: 'Toch lijkt deze beperking juist voor de politicologie minder zwaar te gelden. Andere activiteiten, zoals polemieken, studiebijeenkomsten en openbare debatten zijn weinig talrijk'.³ Ik merk op dat dit citaat voor mij het enige aanknopingspunt is om erachter te komen welke feitelijke verschijningsvormingen Van Schendelen voor het forum onderscheidt.

Kritiek

De door mij hier gehanteerde wetenschapsopvatting verschilt in niets met die van Van Schendelen. Intersubjectiviteit is ook mijn norm. Ik onderscheid analytisch twee processen om tot intersubjectieve uitspraken over de wereld of kennis te komen: 1: de empirische cyclus; 2: het forumproces.

De empirische cyclus is het op kennisverwerving gerichte interactieproces tussen onderzoekers en de empirische werkelijkheid. Het forumproces zie ik als het op kennisverwerving gerichte interactieproces tussen onderzoekers onderling. Hierbij heeft communicatie plaats van wetenschappelijke uitspraken. Het streven daarbij is te komen tot maximaal ware = maximaal intersub-

jectief overdraagbare uitspraken.

Het hart van het forumproces is de toetsing van wetenschappelijke uitspraken op het waarheidsgehalte door de forumdeelnemers. Het proces verloopt als volgt. Een forumdeelnemer krijgt een als wetenschappelijk gepresenteerde uitspraak voorgelegd. De toetsing bestaat hieruit dat de forumdeelnemer de uitspraak confronteert met de door hem of haar eerder verworven kennis over de onderzoeksmaterie. Het gaat hier om verworven kennis van feiten en theorieën. Feitenkennis komt voort uit de dagelijkse ervaringen van de forumdeelnemer, dan wel door kennisname van onderzoeksdata. Theoriekennis bestaat deels uit door de forumdeelnemer zelf geformuleerde kennisuitspraken en deels (meestal grotendeels) uit van anderen overgenomen kennis. De bestaande kennis is altijd het resultaat van eerdere toetsingen door de forumdeelnemer.

Door het tegenover elkaar zetten van een nieuwe kennis-uitspraak en de bestaande kennis kan een kleinere of grotere kloof zichtbaar worden. Is er geen kloof dan volgt aanvaarding van de uitspraak, die dan overigens geen nieuwe kennis heeft opgeleverd. Naarmate de kloof tussen bestaande kennis en nieuwe uitspraak echter groter wordt, zal meer denkwerk verricht moeten worden. Het probleem voor de forumdeelnemer is in hoeverre het eigen kennisbestand aangepast en de uitspraak aanvaard moet worden of omgekeerd in hoeverre het eigen kennisbestand gehandhaafd en de uitspraak verworpen moet worden. Het uiteindelijke oordeel is de forumuitspraak die aan de andere terzake deskundigen kenbaar gemaakt dient te worden. Volgende forumdeelnemers kunnen over deze uitspraak weer hun oordeel uitspreken. Het cyclische karakter van het forumproces wordt zo zichtbaar.

Het zojuist beschreven proces is niet in strijd met Van Schendelens 'proces van discussie conform de wetenschappelijke cultuur'. De exercitie was echter nodig om tot mijn centrale gedachte te komen dat *het forumproces identiek is aan het proces van theorievorming in de wetenschap*.

Theorieën zijn voorlopige antwoorden op onderzoeksvragen naar de beschrijving, verklaring en voorspelling van de werkelijkheid. Daartoe formuleert de onderzoeker wetenschappelijke uitspraken die op identieke wijze als in het forumproces getoetst worden op het waarheidsgehalte door de confrontatie met eerder verworven feiten- en theoriekennis.

Mijn kritiek op Van Schendelen is dat hij niet instemt met de identiteit tussen het forumproces en het proces van theorievorming. Dat zou niet zo belangrijk zijn, ware het niet dat Van Schendelen nu ten onrechte het recenserende forum als de belangrijkste arena van het forumproces beschouwt.

Het is mijn mening dat gekeken moet worden waar zich de meeste theorievorming afspeelt. En dat is in het normale dagelijkse onderzoek dat zijn neerslag vindt in tijdschriftartikelen, boeken, onderzoeksrapporten, etc. Inder-

daad worden er ook wel eens recensies geschreven, maar het moet duidelijk zijn dat hieruit geen algemene conclusies voor het hele forum te trekken zijn.

Nieuw onderzoek

Nu mijn opvattingen over het forumproces bekend zijn, wil ik enige suggesties geven hoe het politicologisch forum in Nederland te onderzoeken. Een pleidooi wordt gehouden om het politicologisch forum in kaart te brengen met behulp van de techniek van netwerkanalyse.

In de *Sociologische encyclopedie* van L. Rademaker wordt als omschrijving van de netwerkanalyse gegeven: 'Een methode om door middel van het vaststellen en analyseren van de aanwezige relaties tussen de elementen (meestal personen) van een sociaal systeem verschijnselen als beïnvloeding, concentratie van macht, populariteit, isolatie e.d. te onderzoeken'.⁴

De netwerkanalyse is gebaseerd op de wiskundige grafentheorie. Een empirisch netwerk wordt weergegeven in de vorm van een graaf, welke in feite niet meer is dan een verzameling punten en lijnen. De lijnen geven relaties tussen punten aan en vormen een netwerk. Dat netwerk kan geanalyseerd worden door het te beschrijven in termen van de verschillende structuren die het vertoont.⁵ Het sterke punt van de netwerkanalyse is tevens het zwakke punt, namelijk de sterke vereenvoudiging van het beeld van de empirische werkelijkheid. Verdere analyses met andere methoden zijn ook in mijn opzet onvermijdelijk.

Het forumproces is door mij in de vorige paragraaf beschreven als: het op theoretische kennisverwerving gerichte interactieproces tussen onderzoekers onderling, waarbij communicatie en toetsing van wetenschappelijke uitspraken plaats heeft. Ik stel mij dit proces voor als een voortdurende stroom van ideeën tussen onderzoekers. Mijn vooronderstelling is dat sterkere theorieën meer invloed hebben op dit proces dan zwakkere theorieën. Sterkere theorieën gaan langer mee, worden door meer onderzoekers overgenomen. Per definitie zijn het de meest intersubjectieve uitspraken. Zwakkere theorieën verdwijnen snel.

De netwerkanalyse kan deze stroom zichtbaar maken. Een grof eerste beeld kan verkregen worden door gebruik te maken van de goede gewoonte bij wetenschappers om te vermelden waar ze hun theorieën vandaan halen. Zij gebruiken daarvoor het notenapparaat en de literatuurlijst.

Ik stel voor dat het politicologisch forum in Nederland onderzocht wordt door alle in ons land in een periode verschenen politicologische publikaties te vertalen in punten, die in de computer verwerkt kunnen worden. Vervolgens worden de notenapparaten nageplozen en bij het ontbreken daarvan de lite-

ratuurlijsten. We zien nu welke publikaties door welke andere publikaties beïnvloed zijn. Deze invloedsrelaties vertalen we in lijnen die ook in de computer ingevoerd worden. Om ons tot Nederland te beperken worden alle verwijzingen naar buitenlandse literatuur in een lijn en een punt weergegeven.

De uiteindelijke graaf die zo ontstaat kan antwoord geven op de volgende vragen: welke literatuur heeft de meeste invloed in de Nederlandse politicologie? Hoe groot is de invloed van de buitenlandse literatuur? Welke politicologen hebben de meeste invloed? Welke wetenschappelijke instellingen drukken het zwaarste stempel op de Nederlandse politicologie? Is de Nederlandse politicologische wereld versnipperd of een meer samenhangend geheel? Etc. Een beter beeld van het Nederlands politicologisch forum wordt zichtbaar.

De richtingen van de invloedslijnen in de graaf geven geen probleem omdat de punten in de tijd vastliggen. Een zwak punt is wel dat in deze opzet gewichten voor de invloedslijnen ontbreken. Wij weten alleen dat meer lijnen vanuit een punt, meer invloed betekenen. Ook zegt mijn graaf niets over de kwaliteit van het forumproces dan wel proces van theorievorming. In hoeverre voldoet het politicologische forum aan de eisen van wetenschappelijke kwaliteit? Spelen niet-wetenschappelijke politieke invloeden dan wel modeverschijnselen een rol? Meerdere vragen blijven open. Ik denk in de richting van het toepassen van de beoordelingsmethode door politicologen dan wel belezen doctoraalstudenten politicologie op gedeelten van de graaf om op deze nog openstaande vragen een antwoord te krijgen. Dat het een omvangrijke onderneming zal worden, zal een ieder wel duidelijk zijn.

H. Braat

Noten

1. M.P.C.M. van Schendelen, Politieke wetenschap in bedrijf; Op zoek naar het politicologisch forum; *Intermediar*, 23 en 30 juni 1978. Ook verschenen in: M.P.C.M. van Schendelen, *In de politicologische werkplaats, 10 jaar 'politicologische publikaties'*, 1981, p. 38.

2. Idem 1, p. 23.

3. Idem 1, p. 28.

4. *Sociologische encyclopedie*, onder redactie van L. Rademaker, Spectrum, 1978, p. 465-467 door P.G. Swanborn.

5. Een goede beschrijving van de grafentheorie voor invloedsstructuren wordt gegeven door A.J.A. Felling, De graph-theorie als formeel analysemodel voor het beschrijven van machts- of invloedsstructuren, *Acta Politica*, 8, 1973, p. 153-203.

Naschrift

Elke poging het forumbegrip beter te definiëren en operationaliseren is hoogst welkom. Of het door Braat beter gebeurt, acht ik om drie redenen voornamelijk twijfelachtig. Ten eerste omdat Braat mijn operationalisatie van het forumbegrip, namelijk het recenserende forum, verkeerd plaatst. Nergens staat bij mij dat het recenserende forum opgevat behoort te worden als de belangrijkste arena van het forum, maar wel dat, waar (let wel: medio de jaren zeventig) andere sociale activiteiten van wetenschapsbeoefening in de Nederlandse politicologie nagenoeg ontbreken, het recenserende forum vanzelf als de feitelijk (niet: normatief) belangrijkste arena overblijft. Ten tweede acht ik Braats forumbegrip, opgevat als het proces van theorievorming, hoe origineel en vindingrijk ook bedacht, toch veel te vaag. Hoe valt dit af te grenzen van de empirische cyclus, waar hij het tegenover plaatst? De gangbare visie, waarbij het forum een rol speelt (behoort te spelen) bij elke fase van de empirische cyclus en in het bijzonder wanneer conclusies gepubliceerd worden, acht ik zinvoller en realistischer.

Ten derde lijkt Braats operationalisatie mij, behalve onduidelijk, ook wat triviaal. Onduidelijk is dat hij eerst als meetpunt ziet 'het normale dagelijkse onderzoek dat de neerslag vindt in . . .', hetgeen uitsluitend de meting van monologen kan betekenen, en vervolgens zijn grafen ervoor in de plaats stelt. Bij dit laatste doet zich toch een geldigheidsprobleem voor, inmiddels wel bekend vanuit de citatieliteratuur: om veel andere redenen dan uit erkenning dat een andere auteur een waardevolle bijdrage aan het vakgebied heeft gegeven, pleegt geciteerd en verwezen te worden.

Maar de echte proef is natuurlijk het maken van de som en juist daaraan onttrekt Braat zich door een beroep op gebrek aan ruimte en tijd. Met een goede analyse krijgt hij stellig meer ruimte in dit blad en zijn tijd is net zo lang als die van ieder ander.

M.P.C.M. van Schendelen

Europoliticologie: een literaturessay

M.P.C.M. van Schendelen

Een miskend mirakel

De Europese Gemeenschap omvat nu tien landen met elk een eigen geschiedenis en daarin neemt de oorlog met andere Europese landen niet zelden een prominente plaats in. Die tien landen zijn uitermate divers: zij hebben te zamen zeven verschillende hoofdtalen, een handvol verschillende godsdiensten, een spectrum van politieke ideologieën dat breder is dan elders in de westerse wereld (om over de communistische wereld maar te zwijgen), zeer uiteenlopende constellaties van sociale gelaagdheid, talrijke regionale tegenstellingen, . . . enzovoorts. De Europese Gemeenschap omvat een bij uitstek pluralistisch gebied en is in antropologische termen nog het beste te vergelijken met een stamgebied.

Dit pluralisme is ook enigermate politiek geïnstitutionaliseerd. Weliswaar bestaat er ten aanzien van de Europese Commissie en het Hof van Justitie officieel een taboe op het etaleren van particulatistische standpunten en heerst er de norm dat de desbetreffende Europese overheidsdienaren en rechters zich exclusief loyaal jegens de Gemeenschap gedragen, maar tegelijkertijd is er de praktijk dat deze beide instellingen bijna dagelijks het pluralisme van de Gemeenschap weerspiegelen. Voor het Hof geldt dit minder dan voor de Commissie, maar ook bij het Hof is bijvoorbeeld de recrutering van rechters inmiddels meer gepolitiseerd geraakt. De Europese Commissie met haar ambtelijke apparaat staat bekend om haar feitelijke cultuur van kennelijk onvermijdelijk 'dubbele loyaliteiten'. Bovendien is zij de instelling die vrijwel dagelijks optreedt als gastheer voor ambtenaren, afkomstig uit tien nationale bureaucratieën. Nog zichtbaarder is het pluralisme van de gezamenlijke lidstaten geïnstitutionaliseerd op het niveau van de Raad van Ministers en het Europese Parlement. De Raad is feitelijk een intergouvernementele arena geworden, een soort permanent Congres van Wenen, en sluit als zodanig aan bij de oudste tradities van diplomatie en buitenlands beleid in de Westeuropese landen. Het Europese Parlement is een unieke vergaarbak van verscheidenheden. Als eerste direct verkozen en multinationale parlement ter wereld weerspiegelt het, meer dan enige andere Europese instelling, het Westeuropese pluralisme qua taal, religie, ideologie, enzovoorts. Achter alleen al de zeven partijpolitieke samenwerkingsverbanden binnen het Parlement gaan